

Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Դ Ր Ռ Ի Թ Ի Խ Ն Ը

ՅՈՒՐԻՍԴԻՍ ՄԷՃ

— 0 —

1876 թվականի 11ին, Թոլմախովսկիում, հարկերն աւելի հարուածով, Պոլսոյ ժողովրդին իմացուցին թէ Սուլթանը «սահմանադրութիւն մը» պարգեւած է իր երկրին։ Անսահման ուրախութիւն երկու տարի յետոյ, 1878ին, Պոլսոյ ժողովուրդը լրագրէրներու մէջ «կայսերական իրաւոյ» մը կարգադր, որով նոյն Սուլթանը Սահմանադրութիւնը կը դադորեցնէր։ Ընդհանուր ապշուածութիւն Այդ ժամանակէն ի վեր վիճաբանութիւն մը կայ բացառած մէկ կողմէ ներկայապահութիւնը եւ միւս կողմէ եւրոպացիներուն միջեւ։ Առաջիններուն կարծիքով, Սուլթան չամբուն է միակ մեղաւորը եւ պատասխանատուն, եթէ սահմանադրական կառավարութիւն մը չկրցաւ արմատ ձգել Տաճկաստանի մէջ, իսկ վերջինները չը պնդեն թէ Սահմանադրութիւնը լոկ խաղ մըն էր, լոկ հընարք մը, որով թէ՛ Սուլթան չամբաւ եւ թէ՛ աղտոտմիտ կարծեալ ըլլոր Թուրքերը փորձելին եւրոպայի խաբէլ։ Այս կարգիւ է կոմս տը Մուրի, որ այդ ատենները Պոլսոյ Ֆրանսական դեսպանատան առաջին քարտուղարն է եղած, եւ որ այս վերջիս, «Թըվիս տէ տէօստն» մէջ, երկար յօդուածով մը կը պարզէ իր այս տեսութիւնը։

Ուրեմն, Տաճկաստան սահմանադրասէր մահմետականներ չէ ունեցած երբեք։

Իրաւ է թէ, կ'ըսէ կոմս տը Մուրի, Տաճկաստանի մէջ վաղուց ի վեր փոքրիկ խումբ մը կար, որուն անդամները ունէին ազատամբողական ձգտումներ, եւ՝ անցեալին փորձէն լուսաւորուած՝ հակաապկութիւն մը կը յայտնէին ընդդէմ միապետական դրութեան։ Սուլթանին ըսողքով՝ միապետական դրութեան Սուլթանին ըսողքով եւ միանշանակ իշխանութիւնը իրենց ծանր կուգար եւ զայն արգելք մը կը նկատէին երկրին ընդհանուր զարգացման։ Սակայն ատենը չունէին ճշգրիտ եւ որչա՞քազարգիւններ, այլ տարտամ է անորոշ ազատական ցանկութիւններ։ Այդ խմբին քաղաքական պետն էր Միդհատ փաշա, որ Տաճկաստանի գրեթէ ամէն կուսակալութեանց մէջ պաշտօն վարած ըլլալով, ընդարձակ վարչական փորձառութիւն մը քաղած էր եւ իմաստունի ու հայրենասէրի անուն մ'ալ կը վայելէր ա-

մենուն ղով, Բայց Միդհատ փաշա կը մտածէր երկրին բարեքա պատմութիւն աւելի օտար միջամտութիւնը խափանել թրքական զորքերու մէջ, եւ այս նպատակը իրագործելու համար էր միայն որ Սահմանադրութիւն մը խմբագրել տուաւ։ Այնպէս որ, եթէ եւրոպական միջամտութեան առջեւ պատուար յաշելու հարկը տեսած չըլլար, իր բարենորոգական դերը պիտի կատարէր անշուշտ այլ եւ այլ բարենորոգութիւններով, բայց ոչ թէ սահմանադրութեան մը հաստատութեամբ։

Ինչ պատահած էր որ եւրոպական տէրութիւններու միջամտութիւնը հարկ դարձուցեր էր։

Սուլթան Աբդուլ կառավարութիւնը, իր վերջին տարիներուն մէջ, այնքան քստմեղի դեղծումներ կը հովանաւորէր որ երկրին ամէն կողմէն խլրտումի եւ յեղափոխութեան ձայներ սկսած էին ձերձկնով ինիւս. Պուլկարիոյ մէջ ապստամբական խումբեր կը շրջէին եւ ժողովուրդը կը գրգռէին ու կը զինէին։ Որպէս թէ ներքին այդ գոմարութիւնները չէին բաւել, Սուլթան Աբդուլ նախարարները համարձակեցան 1875ի հոկտեմբեր ամսուն մէջ, Թուրքիան «սահմակ» յայտարարել, շահագրգորէն իմացուցին պաշտօնապէս թէ՛ Թուրքիա թէ՛ եւրոպայի աւելիքը անդիններուն որ այդ թուականէն յետոյ չպիտի վճարէին Տաճկաստանի պետական պարտքերուն ո՛չ գլուխը ո՛չ ալ տուկոսը, վասնզի չունէին որ տային։ Այս անցքերուն յաջորդելին պատերազմ մը ընդդէմ Սերպիոյ եւ ընդդէմ Սլոնիներուոյ, պատերազմ մը որուն մէջ Թուրքերը, յաղթական ըլլալով հանդերձ, ստիպուեցան կէս ճամբան կանգ առնուլ Լինալ, գրկուլ յաղթութիւնն օգտահանելէն, անոր համար որ, այդ միջոցին, Ռուսիա միջամտեց եւ հրամայեց խաղաղութիւն կնքել անմիջապէս Սերպիոյ հետ։ Բոլոր այս ղէպերը մէկ կողմէ ըլլոր քրիստոնեայ հպատակները դառնացուցած էին եւ իրենց կողմէ եւրոպայի հանրային կարծիքն ալ Թուրքիոյ դէմ գրգռած էին։ Տաճկաստանի ներքին կացութիւնն այն աստիճան վտանգաւոր էր որ Թուրք ժողովրդին ազատամական մասը հարկը դրաց գահընկէց ընել Սուլթան Աբդուլ, զոր կը նկատէր միակ հեղինակն ամէն զգաղութեանց, 1876 մայիս 30ի գիշերը, Սուլթան Աբդուլ կը հանուի իր անկողինէն, իր պալատէն դուրս տեղ մը կը ընտարարկուի եւ մէկ քանի օր յետոյ կը մեռնի, յայտնի չէ՛ բունի՞

մահով թէ ինքնապահանջութեամբ : Սուլթան Ազիզին կը յաջորդէ իր եղբորորդին , սուլթան Մուրատ , իշխան մը որ միշտ համբաւ վայելած էր աղատամիտ , անկողմնակալ եւ մասնաւոր ջրփտոնեաներու բարեկամ ըլլալու : Բայց իր կայսրութիւնը մէկ ջանին ամիս միայն տեւեց : Մուրատ , իբր խելագար , գահէն վար անտեւեցաւ , Ձրազանի պալատը փոխադրուեցաւ ուր բանտարկեալ կը մնայ մինչեւ հիմա : Իրեն յաջորդեց սուլթան Համիտ , իր եղբայրը :

Ճանկատառնի պաշտօնական անանկութիւնը խիստ հարուած մըն էր Եւրոպացիներուն քըսակին , հարկ էր որ իրենց կառավարութիւնները միջամտէին հպատակներուն անտէլէքին զանձնումը ապահովելու համար : Պալքանխան թերակցելին մէջ Սլաւները գլուխ բաժնորդուցեր էին , հարկ էր որ Անգլիա , Ֆրանսա , Իտալիա , Աւստրիա միջամտէին խափանելու համար Թուսիոյ նպատակներուն իրազործումը , քանի որ ռուսական ոչ միայն հասարակ զործիչներ Պուլկարիա տարածուած յեղափոխութեան կրակը կը վառէին , այլ եւ մինչեւ իսկ Չեռնայնի պէս զօրավարներ Սեպիւրի քնակիչներուն հրաժանատար եղած էին : Սուլթան մը գահինկէց եղած էր , ուրիշ մը յիմար հրատարակուած : Յայտնի է որ աւրեւելեան խնդիրը վերաբոսուած էր : Արդ , Արեւելեան խնդրոյն լուծման եղանակը ունի սա յատկութիւնը որ Արեւելցիներուն միայն չի վերաբերիր , այլ նաեւ եւրոպական բոլոր ազգերուն , որոնց ներկայ եւ ապագայ չանքը կրնան ազդուիլ այդ եղանակին , Հարկ էր ուրեմն որ վաղէկէն այդ լուծման եղանակով ամենքն ալ հաւասար մասնառութեամբ :

Անգլիան նախաբայելեալ , Իսպանիաժողովի մը գումարումը առաջարկեց , որուն նպատակը պիտի ըլլար լաւադոյն միջոցները գտնել եւ որոշել խաղաղութիւնը պահպանելու եւ միանգամայն Դանուբի եեքեքի ժողովուրդներուն վրեժակը բարուդեղում համար : Անա միջամտութիւնը որ կը սկսէր երեսնալ հորիզոնին վրայ , Եւրոպայի միւս բոլոր պետութիւնք , իւրաքանչիւրն իրեն յատուկ նկատումներէն դրդեալ , ձայնակցեցան Անգլիոյ առաջարկին : Բ . Դուռը կրնամք իր հաւանութիւնը մերժել , կրնամք չմասնակցել այդ Իսպանաժողովին , որ այն ատեն թուրքիոյ բարեկամ կառավարութեան մը կողմէն կ'առաջարկուէր , եւրոպական հանրային կարծիքը այնպէս էր

որ կարող չէր այդ յանդգնութիւնը ունենալ , մասնակցեցաւ այդ Իսպանաժողովին , ինչ որ կը նշանակէր ընդունել եւրոպական միջամտութիւնը — բայց միաժող արդէն դրած էր Իսպանաժողովին « ալաթութեամբ » խաղ մը խաղալ : Միջնառ փաշա իսկոյն իր մարդիկներէն կը կադէ մասնաժողով մը , որ , խորին լուսթեան մէջ , իր հակողութեան տակ , կը պատրաստէ թատերական այն մեծ անակնկալը որ կոչուած էր , ըստ իրեն , եւրոպական աղբերը ապաւթեան մէջ զահալիմել :

Իսպանաժողովը կ'որոշուի եւ անոր մասնակցելու համար Անգլիային եկան լորտ Սալիսպըրի , Ֆրանսային կոմս Շոտորդի , Աւստրիային պարոն սը Գալիշէ , որոնք միասնաբար Պոլսոյ միւս եւրոպական դեսպաններուն , սկսան նախ ատանց թուրք ներկայացուցչի մը՝ մասնաւոր նիստեր ունենալ ուր պատրաստեցին բարենորոգումներու ծրագիր մը : Բ . Դուռը բողբոջեց որ Դիսպանաժողովը կը զբաղէ թուրքիոյ ներքին զորքերուն կարգադրութեան խնդրով ատանց թուրք ներկայացուցչի մը : Ինչ , առանց իր կարծիքն հարցնելու իսկ , Եւրոպա կը մտադրէ կանխելու , օրէնքներ քննել թուրք նպատակ ժողովուրդներուն համար : Ասիկա ընդունուելիք բան չէր , իր արժանապատուութեանը կը դպէր : Իսպանաժողովը ախնայ չկանցց այս տրուած ջնջերուն , լալց ապահովեց Բարձրագոյն Դուռն ու , իր առանձին նիստերէն յետոյ , պիտի ունենայ ընդհանուր նիստեր , ուր պիտի հրաւիրուին նաեւ թուրք պատգամաւորները , Սաֆէթ փաշա եւ Գարաթիտորի Էֆէնտի :

Վերջապէս , կ'որոշուի ընել այս ընդհանուր ժողովին առաջին նիստը 1876 զեկտեմբեր 11ին թերսանէի քեօզը որ կը բարձրանայ Ոսկիջիւրի եզրերը :

Իսպանիները հոն կը հաւաքուին , Վիճաբանութիւնները պիտի ակնէին , երբ յանկարծ դրսէն թնդանութի որոտման ձայներ կը լսուին : Այն ատեն Սաֆէթ փաշա ոտքի կ'ելլէ հանդիսաւոր ծանրութեամբ մը , եւ կ'ըսէ նոյնքան հանդիսաւոր չեչտով մը . « Այն թնդանութի հարուածները մեզ կ'աւետեն սահմանադրութեան մը հրապարակութիւնը , զոր սուլթանը այսօր կը պարգեւէ իր խալիֆութեան : Այս սահմանադրութեամբ կը փոխուի կառավարական ձեւ մը որ կը տեւէր վեց հարիւր տարիէ ի վեր , եւ նոր զար մը կը բացուի օսմանեան ազգերուն երջանկութեանը համար » :

Սաֆէթ փաշա այս խօսքերով կը հրաւիրէր պարզապէս զեպպաններ տներնին վերադառնալ եւ այլ եւս չզրադիլ Թուրքիոյ ներքին գործերով, Դուռք, փողոցները խռնուած էր սաֆէթաներով, մոլլաներով, ամէն հասակի էֆէնդաներով ամբոյս մը որ թաղէ թաղ չըջելով կը պտտային «կեցցէ՛ Սահմանադրութիւն» «եաշաքն ըսնտնի էսապ» , որուն ետեւէն ալ կը դռչէին հին սարկական բանաձեւը «Փառիշադիմ չօք Եաշա՛» : Հետեւեալ նիստերուն մէջ, ի զուր Դիսպանները միաբերան պնդեցին թէ իրենց կը պահանջեն իրենց պատրաստած բարենորոգումներու ծրարքին գործադրութիւնը, թէ սահմանադրութիւնը չի կրնար անոր արեգելը մը ըլլալ :

Թուրք լիազօրները պատասխանեցին՝ «Մենք ձեզմէ՛ աւելի առաջ կ'երթանք բարենորոգմանց խնդրոյն մէջ, Դուք միայն Հերձնովիւի եւ Պուլկարիոյ համար տեղական մէկ զանի բարենորոգումներ կ'առաջարկէք, մենք ընդհանուր երկրին բարենորոգումն է որ ահա կը սկսինք : Մենք բոլոր ազգերը, առանց ցեղի եւ կրօնքի խտրութեան, կը կոչենք սահմանադրական կեանքի մը : ալ այսուհետեւ չկայ ոչ Պուլկար, ոչ Յոջն, ոչ Թուրք, ոչ Հայ, ոչ Հրեայ, ոչ Արաբ . ամենքս ալ Օսմանցի ենք եւ երկիրը ամենուհի է » :

Վսեմ բաներ էին այս խօսքերը, բայց գեպպանները համոզուելու ուժ չունէին : Մենք, միշտ տարակոյս մը ունենալով Թրքերուն անկեղծութեանը մասին, շարունակեցին պնդել որ Բ. Դուռը պտտաւոր է գործադրել զեպպանստեղծովի ծրագրած բարենորոգումները Հերձնովիւի եւ Պուլկարիոյ համար : Փաշտօն յանձնեցին Լորա Սալպարիի որ պարզապէս մէկ զանի հարցումներ ուղղելով Բ. Դրան գիտաւորութիւնը հակնայ սոյն ծրագրին : Մէկ զանի էական կէտերուն նկատմամբ Բ. Դուռը երկու օր խորհելէ յետոյ խորքանկար հարցումին լակոնական զօրութեամբ մերժողական պատասխան մը տուաւ : Ալ վիճակը ծանրացրէր Ե. Խալուքը, այս պարագայներուն մէջ, չէր կրնար յապաղել վերջին նստի մը մէջ, բոլոր զեպպանները կարգաւ, իրարմ ետեւէ, ոտքի ելան եւ ըսին Սաֆէթ փաշային . «Այժմ Բ. Դուռը մերժե ծրագրին այս ինչ կամ այն ինչ յօդուածները, եւ պատուիր քտացանք մը Պուլկան մեկնելու » : Այս նոր սպառնալիքին առջեւ Թուրք կառավարութիւնը կը պատասխանէ որ պատրաստ է կազմել միւլիսայն բուրջ պաշտօն :

ճեանեմէ յաղիղացեալ քաղաքներուց մասնախումբ Վր. Ասիկա ըսել էր, «ալ այսուհետեւ իմ ներքին գործերուս չպիտի թողում որ խառնուիք » : Դիսպանները որ սպառնացան էիննոյն շարժումն մէջ մեկնել, իրարու ետեւէ մեկնեցան, թողնելով ետեւնին իրենց ասպնին քարտուղարները իբրեւ գործակատար :

Սահմանադրութիւնը եղաւ այսպէս Բրքեռուն ձեռք այն փաստը որուն կրթնելով մերժեցին եւրոպական միջամտութիւնը բարենորոգումներու խնդրոյն մէջ : Այս եղաւ Սահմանադրութիւն կոչուած քաղաքական կառակերութեան ատմին արարումը : Մեկտորը սկըսաւ անոր գործադրութեամբ : Այս նոր կառնոյնարին նայելով, Տաճկաստան ալ պիտի ունենար երեսփոխանաց ժողով մը, ծերակոյս մը, անկախ դատարաններ, հսկողութիւն ամէն պաշտօնի սյի վրայ, անկեղծ եւ ճշմարիտ ելեւմըտացոյց, նախարարական պատասխանատուութիւն, եւն, եւն, Բոլոր այս սկզբունքները մեռեալ տառ մնալու սահմանեալ էին, որովհետեւ կը մնային միշտ ենթակայ եւ հպատակ Սուլթանին բացաքձակ իշխանութեանը, որ հակառակ այս սահմանադրութեան ստեղծուած թական արդիւթիւն, կը մնար ազատ եւ անկախ իր կամքին մէջ : Սահմանադրութիւն մը այն ատեն օգտակարապէս կը գործէ, երբ ապահոված է ժողովրդին իր ուղած անընդ երեսփոխան ընտրելու ազատութիւնը, Արդ երբեք, Հայր, Յոջն, Թուրքը, Հրեան այդ ազատութիւնը չունեցան իրենց ընտրութեանց մէջ, Կուսակալը եւ իր «վիլայէթ մեհնիւր» միանալով կ'ընտրէին կառավարութեան հաճելի անձերը, այնպէս որ Էտրիքնէն երեսփոխան ընտրուեցաւ մահմետական մը որ տարի մը առաջ Պուլկարներուն անիւր թալանի տուած էր, եւ Սելանիկէն ալ՝ անպիսի թուրք մը որ, 1876 մայիս 6ին, միանալով մոլեռնացիներու հետ, զաղգրէ մէջ կոտորած մը կազմակերպած էր, որուն մէջ Փրանսայի եւ Գերմանիոյ հրապատմանին ալ ուրիշներու հետ մորթուեցան : Իսկ ծերակոյսը 25 անդամէ բաղկացեալ ժողով մըն էր, որ ամբողջովին ընտրուած էր Բ. Դրան կողմէ ուղղակի, առանց ժողովրդին որ եւ է՝ մասնակցութեան : Մեր եւ յօդած հին պատմեաններ որոնք հլուքեան եւ հնազանդութեան մէջ արդէն վարժուած են, Ահա այս եր թրքական խորհրդարանը 1878 մարտ 11ին : Վեց շարաթ առաջ սակայն այս սահմանադրական Սուլթանը երկրէն զուր

կ'աքսորէր, առանց դատաստանի. Միզնատ փաշան որ այդ սահմանագրութեան հայրն էր եղած :

Այս խորհրդարանին բացումը չգոհացուց Ներսիսյան : Ռուսիա իրեն փաստ բերելով Դեսպանաժողովին ծրագրին մերժումը եւ Պուլկարիոյ մէջ կատարուած կոտորածները, բանակները յատալ քննելով Ներսիսիոյ եւ թէ՛ Ասիոյ կողմէն : Երբոր 1878ին, խորհրդարանին երկրորդ նստաշրջանը բացուեցաւ, արդէն Ասիոյ մէջ Լորիս Մելիքեօֆ եւ Լազարեֆ գերի բռնած էին եօթը հրամանատար փաշա, տիրած էին Կարսի եւ Արտասանի, Ներսիսիոյ կողմէն ալ, Բլեխման երկար ընդդիմութենէ մը յետոյ, Ռուսներուն ձեռքն ինկած էր : Ամէն կողմէ գաղթականները Պոլսի կը խուժէին եւ կայսրութիւնը մտռիկցած կը թուէր խորխորատին փոքր : Անպատեհի, անհաւատալի բան մը տեղի կ'ունենայ այդ ատեն երեսփոխանաց ժողովին մէջ : Այդ ժողովը որուն ոչ ոք ուշադրութիւն չէր ընել (ա՛յնքան խելօք, ճանդարտ, քաղաքավար էր), յանկարծ կը մտածէ «պարսաւ» մը յայտնել նախարարներուն, եւ անոնց փոփոխութիւնը ուղեկ : Ասիական ժողովութիւն էր : Սուլթանի Համիտ չլմորած մնաց, բայց Ռուսներն այնպէս կը յառաջանային, արտաքին դժուարութիւններն այնքան ծանր էին որ խոսնակութիւն համարեց գոհացում տալ, եւ ուր թողնուած մէջ կ'ապրեցաւ, պատերազմական նախարար, եւ այլն, պաշտօնէ հանուեցան, նորէն վերահաստատուեցան, վերջապէս ճանդուեցան : Երեսփոխանաց ժողովը, աւելի յանդուգն դատնայով, սկսաւ աւելի բարձր հանել իր ձայնը, զոր չպիտի մոռնար միապետութեան համար ծնած Սուլթանը :

Այս միջոցներուն Ռուսիոյ բանակները կը հասնին մինչեւ Սան Սթէֆանօ եւ իսպաղուութիւն կը կնքուի : Այլ խորհրդարանին պէտք չէր մնար : Հնարուեցաւ եւրոպական միջամտութիւնը արգելելու համար, գործադրուեցաւ Ռուսիոյ դէմ Ներսիսյան շահելու համար : Քանի որ այս նպատակներէն ոչ մէկն ոչ միւսը չէր կրցած իրականացնել, Սահմանադրութիւնն ալ անպէտ բան մըն էր, կայսերական իրաւունք մը բաւ էր զայն փնջելու, եւ այնպէս ալ եղաւ : Թրքական (Սալիմէն) (օրադրոյցը) դեռ ամէն տարի կը վերատպէ այդ սահմանադրութիւնը : Այս պատճառաւ, Երիտասարդ թուրքերը կ'ըսեն «Մենք սահմանադրութիւն մը ունինք,

Սուլթանի Համիտն է որ չի գործադրել զայն» :

* *

Թէ թուրք ժողովուրդը սահմանադրապէս կառավարուելու ընդունակ է թէ ոչ, այդ այնպիսի խնդիր մըն է, որու մասին, ըստ մեզ, կարելի չէ քացարձակ կերպով ոչ ժխտական ոչ հաստատական պատասխան տալ : Բարդ խնդիր մ'է :

Երբոր ձառնացիները կրցան սահմանադրական կառավարութիւն մը իրենք իրենց տալ, երբոր հովիւներէ ու երկրագործներէ բաղկացեալ Պուլկար ազգը կրնայ ասով ապրիլ, զարգանալ եւ յառաջագիծել, չփախաւնուցութիւն պիտի ըլլար վնասել թէ թուրք տարբեր անընդունակ է սահմանադրութեան :

Իրաւ, Միզնատի ձեռքով եղած փորձը դէմ կը խօսի թուրքերուն, բայց չի մոռնալ իտիսիակ անոնց այն սառած որ կ'ըսէ «պալլը պաշան զօղաւ» : Իրենց գլուխը, Սուլթանի Համիտ, արդէն այդ հոտած գլուխն էր, ըստ որում իստոնաւորովը, քաղաքիւններովը, համադրամովը հակառակ էր սահմանադրական կառավարութեան ձեւին : Մինչդեռ, Ճաւրնի մէջ, վերապետը, Միխասն ինքն էր որ իր անսահման իշխանութիւնէն հրաժարելով, կը մըղէր կը յորդորէր թր ժողովուրդը, իր նախարարները՝ խղճմտօքն սահմանադրութիւն գործադրելու :

Իրաւ դժուարութիւնը հոն է որ արքայական ընտանիքին հետ շատ մահճատականներ հաւանածայն են որ հրաժարելու չեն տիրողի դեր ունենալէ — ինչ որ անկարելի կ'ընէ սահմանադրական հաւասարութիւն մը հիմնելու : Իմաստասիրական պատմական ուսումնասիրութիւնները միայն կ'ընային մոռնալ փոխել այս մասին : Այդպիսի կերթութեան մը չղջուութեան մէջ, պատերազմները, երկրին աղէտքները, յեղափոխութիւնը կրնային նոյն տարիւնքը տալ : Միզնատ փաշա նախ աշխատեցաւ ճգմել, ճնշել, խղիւղ Պուլկար յեղափոխութիւնը, ամէն ատու իրիկուն տասնեակ Պուլկարներ կտրել տալով ամէն տեղ : Այս տրեխալի հրամանագին մէջ ինքն ալ հրահանուեցաւ : Համադրուեցաւ որ մեթոքը հարկ էր փոխել քրիստոնեաները թուրքերէն կապուած գոլգուած միացած պահելու համար, եւ այդ

օրէն խորհեցաւ քրիստոնեաներուն բաժին ուտեց տալ երկրին ընդհանուր կառավարութեան գործին մէջ : Ըստ մեզ, Միդհատ եւ միայն Միդհատ անկեղծ էր Սահմանադրութիւն մը հաստատել փորձած ատեն : եթէ, այն ատեն, Միդհատ մը չգտնուէր, Սուլթան Համիտ պիտի գործադրէր Պուլկարիոյ դէմ վիւայն կոստրածի միջոցը, ինչպէս ըրաւ Հայոց դէմ : Պուլկար-նիւն ալ արժանացան այդ կոտորածի զոհութեան : Զանի որ Պաթաք եւ այլուր 30000 Պուլկար ջարդուեցան : Անոնց բախտէն էր որ Միդհատ մը կար, որ միջամտեց իսկոյն եւ ըսաւ Վեյ Պուլկարիոյ խնդիրը լուծելու ուրիշ միջոց մը ունիմ, Սահմանադրութիւնը, հարկ չկայ կոտորածի :

Մեր զօրագրութեանէն էր որ Հայոց խնդրոյն ատեն, խուրբերը չմտածեցին նորին յառաջ քշել սահմանադրութեան զաղաքարը :

...

ՅԻՅՍՏԱԿԸ

— 00 —

« Պարապ մտաւոր յիշատակ մը . . »

ԷԻՆԵՆԻԹ ԼԱՓԵՄԷՆԻ

Պարապ մտաւոր յիշատակ մը, ա՛խ, այո՛, Կեանքին մէջ ա՛ն միշտ կը մընայ բազմալի, Ան միայն, ջինջ աղբիւրի մը պէս անպոյ Ուր կ'ուզէիր խըմած ըլլալ՝ ճամբուն լի

Գինիներուն, պըտուղներուն մէջէն բեր : Ան կղզին է որ առառւ մը, մըշուշին Մէջ երեւցաւ ու ջնջուեցաւ գերդ փրփուր : Եւ սրտիդ մէջ ձայներ քեզի փսփսացին

Որ հոն միայն պիտ' ապրէիր երջանիկ . . .
Պարապ մտաւոր յիշատակ մը, բայց անի

կը բաւէ լոկ գունակերպել քու պզտիկ, Գու. դատարկ կեանքդ, ու երբեմն երբ ծածանի

Անյուսութեան սեւ զըրօյը գլխոյդ վրայ Ու անցեալիդ մէջ ա՛լ ոչինչ պահելու : Արժան դատես, եւ կրակին տառ անխընայ Թուղթ ու ծաղիկ, յանկարծ փող մը մեղմ ունչլու :

Պիտի հընչէ կամարին տակը սրտիդ Եւ սըրաւին խորէն, մուկին մէջ հալած, Պիտի տեսնես անցնիլը խորիստ, անքրթիթ, Պաղատանքիդ մըմունջներուն մէջէն ցած,

Անոր որուն երբեք օր մը չըզըպար, Որուն երբեք չըխօսեցար, զոր երբեք Չըճանչցար իր հոգիին մէջ, յամբարար Բայց տիրաբար ան իր պատկերը բեկբեկ

Հաստատած էր խորը մտքիդ . անուշ էր Զինքը տեսնել անցնիլ իր սէջ քալուածքով Մինչ հեռուէն սիրտըդ անոր կը քալէր Եւ՝ հեռացած՝ դեռ կը մընար անոր քով :

Տարին անցաւ ու տարիներն իրարու Յաջորդեցին ու թողուցին առյաւէտ Այն ափունքները սիրելի . ահաբկու Հով մը ցրուեց պատանութիւնդ ծաղկաւետ

Ու անեցար, ու մարդ եղար, ու հիմա Ատեն չունիս կանգ առնելու ճամբուն մէջ Ունկնդրելու երբդ սիրուն հոգեհմայ Սրտիդ անմեռ փոքր սարեակին, բայց անչէջ

Կը նըլուեն երբեմն մտքիդ մէջը դեռ Իր աչքերը որոնք ըզքեզ չըճանչցան . Ու երկիւղով կը դառնաս մերթ անոնց դեռ, Զեռքդ կուրծքիդ, երգելու քու սէրդ անձայն . . .

ՎԱՀԱՆ ՏԻՐԱՆԵԱՆ

